

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ

РЕСПУБЛІКАНСЬКИЙ УЧБОВО-МЕТОДИЧНИЙ КАБІНЕТ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

ФОЛЬКЛОРНА ПРАКТИКА

ПРОГРАМА
для студентів музично-педагогічних
факультетів

Затверджено
на засіданні комісії
в музичного виховання
Науково-методичної ради
Протокол № 4 від 14.04.92

Київ 1992

Укладач А. Ф. Завальник, канд. мистецтвознавства

Рецензенти: А. І. Завальник, канд. мистецтвознавства
А. М. Шульженко

Відповідальний за випуск Л. З. Денисюк

ІНТРОДУКЦІЙНА ЗАПІСКА

Фольклор, збережений в людській пам'яті, є тими коріннями духовності, яке здатне відродити культурні традиції, національну самосвідомість народів. На жаль, фольклорне середовище, яке живить мистецьку творчість, поступово зникає. Лише пам'ять літніх людей сільського походження зберігає легенди, обряди, пісні та свята народного календаря, які за висновком вчених-фольклористів, були "неписаними законами" духовного побуту людей протягом тисячоліть.

Багаторічні спостереження музичного народного побуту, календарних обрядів і пісень й саме фольклорне середовище дають підстави стверджувати, що лише безпосереднє, живе спілкування з фольклором в його природному творенні, побутуванні сприятиме підростаючому поколінню зрозуміти духовну цінність і значимість народної творчості.

Слід відзначити, що студенти, які прослухали в аудиторії теоретичний курс музичної народної творчості, лише під час фольклорної практики, поспілкувавшись в сільській місцевості з носіями фольклору, познайомившись з традиційним музичним побутом, відкривають для себе красу народної пісні, глибинну суть обрядів. Отже, постає потреба наукового та обґрунтованого підходу до організації, проведення фольклорної практики, підготовки програми та написання спеціальних методичних посібників.

Дана програма рекомендується як один із можливих робочих варіантів підготовки та проведення фольклорних експедицій на музично-педагогічних, філологічних факультетах педвузу, а також для груп з вивченням музики на факультетах початкових класів педучилищ. У програмі врахований досвід проведення фольклорних експедицій відомими вченими, збирачами, дослідниками (В. Гошовський. Українські пісні Закарпаття. - М., 1968.; А. Іваницький. Українська музична народна творчість. - К., 1990.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ФОЛЬКЛОРНОЇ ПРАКТИКИ

Досвід збирачів фольклору, вчених свідчить, про спостереження студентів-практикантів за народними обрядами в місцях їх безпосереднього творення та функціонування, пробуджує живий інтерес до власної глибинної культури, побуту, допомагає осмисленню історії, навіть у міської студентської молоді. Безпосереднє спілкування з майстрами-виконавцями народної музики спонукає студентів до власної збирацької діяльності. Цей комплексний процес забезпечує вирішення ряду конкретних навчально-виховних і наукових завдань:

1. Практика сприяє поглибленому усвідомленню історико-теоретичного курсу з музичної народної творчості, розширює та конкретизує знання соціально-історичних етапів світової духовної культури.

2. Спостереження визначають відбір для майбутньої діяльності вчителя музики конкретних практичних умінь і навичок, набутих в процесі навчання, та пристосування їх до живого музичного побуту.

3. Фольклорні спостереження висвітлюють перед студентами нові фактові проблеми національної школи та підказують шляхи їх вирішення, дають живий матеріал для виховання громадянина-патріота.

4. Польові фольклорні експедиції збуджують інтерес до наукової роботи, де започатковуються навички спостереження за процесами фольклорно-етнографічної творчості, збирання, фіксації, наукового опису та упорядкування.

5. Вироблення на основі фольклору у студентів критеріїв оцінки сучасного стану масової музичної творчості та різних форм поп- та рок-культури.

Вирішення таких завдань необхідно забезпечити копійкою попередньою роботою в стаціонарних умовах під час навчального процесу. Необхідна чітка програма детального вирішення цілого ряду фінансових, побутових й організаційних проблем з боку міністерства, навчального закладу, деканатів і кафедр. Так, міністерству необхідно розширити загальну кількість годин з курсу народної творчості до 160 (особливо семінарські і практичні розділи) та 120 годин польової експедиційної роботи з відповідно виділеними коштами та технічними засобами (магнітофони, фото- і кіноапаратура, бобіни, касети).

ТЕОРЕТИЧНА ПІДГОТОВКА

Аудиторна робота чітко визначає головну мету та завдання проведення фольклорної практики, намічає ряд проблем дослідження історико-географічних і соціальних особливостей регіону (об'єкта), його етносу,

традицій. В аудиторних теоретичних заняттях розглядають різні форми проведення фольклорної практики (разові, одноденні, стаціонарні три-валістю у 12-16 днів, мандрівні-маршрутні, індивідуальні) та відбирають відповідні методички. Проводяться змодельовані варіанти інсценізованих "ігор", практичних дій студентів-практикантів відповідно до можливих обставин.

На семінарських заняттях необхідно вивчати та обговорювати матеріали міст і сіл областей України, детальні географічні карти, атласи, пісенні збірки, особливості мовних і музичних діалектів, народний інструментарій, місцеву специфіку виготовлення народних музичних інструментів, склад "троїстої музики", інструментальний репертуар, місцеві назви танців.

У розділі методичної підготовки необхідно наголосити на деталізованому спостереженні всього комплексу етнографічних і обрядових "дрібниць" співацьких манер, хореографії.

Аудиторні обговорення та вивчення програмних "запитальників", прийомів і методів аналізу, прослуховування записів, паспортизація фольклору, розшифровки, нотації та систематизації у певній мірі забезпечать свідому та цілеспрямовану польову роботу.

ФОЛЬКЛОРНА БАЗА

Процес пошуку та попередньої підготовки фольклорної бази (об'єкта спостереження) - важливий етап підготовчої роботи. Від успішного вирішення цієї проблеми багато в чому залежить змістовне та результативне проведення фольклорної практики. До визначення фольклорної бази входить:

1) вибір території (середовища) з діючими фольклорно-етнографічними колективами, окремими талановитими співаками, інструменталістами; ця багаторічна пошукова робота проводиться за допомогою місцевих краєзнавців, обласних і районних науково-методичних центрів, сільських рад, сільського учительства та ін.;

2) обласні фестивалі, огляди фольклорно-етнографічних колективів, хорів-ланок, дитячих оглядів фольклорної творчості (дають інформацію стосовно вибору регіону або населеного пункту);

3) консультації та опитування про фольклорне середовище на різноманітних семінарах, конференціях клубних працівників, керівників художньої самодіяльності.

Володіючи інформацією про фольклорний репертуар, можливі побутові умови (шкільний гуртожиток, інші житлові умови) та враховуючи чисельність практикантів, обирають фольклорну базу.

ПІДГОТОВКА ЕКСПЕДИЦІЇ

Коло питань, які стосуються організації практики, безпосередньо перед її початком визначає вуз, деканат, кафедри:

- 1) попередній розподіл студентів (учнів) на групи (6-8 чол.), визначення керівників, проведення зборів;
- 2) оформлення документації (відряджень, стримання добових, проїздних документів, відношення-рекомендації вузу до районних, сільських рад народних депутатів);
- 3) побутовий інструктаж про зручне для подорожі взуття, одяг, аптечку з медикаментами;
- 4) підготовка технічних засобів (портативні магнітофони, відео- і фотоапаратура, касети); при плануванні мандрівної (маршрутної) експедиції необхідно передбачити дорожнє знаряддя (палатки, спальні мішки, посуд, сухі продукти тощо);
- 5) забезпечення груп необхідним довідниковим матеріалом, картами, адресами керівників фольклорно-етнографічних ансамблів, прізвищами окремих співаків.

ФОРМИ ПОЛЬОВОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ

У залежності від визначення мети і конкретних завдань фольклорної практики можливі такі форми:

1. Стационарна. Даною формою передбачається дослідження та фіксація всіх етапів підготовки та проведення обряду (Весілля або Івана Купайла), трудових обрядів.
2. Мандрівна (маршрутна) експедиція передбачає обстеження певного регіону або його частини, узбережжя річки тощо. Така форма дає можливість вивчення діалектних (територіальних) особливостей фольклору або окремих його елементів, співацької манери, дослідження ареалу окремого пісенного типу, картографування та ін.
3. Змішані форми поєднують названі експедиційні дослідження.

ВИДИ, ФОРМИ ТА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИКИ

З огляду визначених форм експедиційної роботи вибирається методика

1. Стационарне дослідження сприяє поступовій розвідувальній роботі, встановленню контактів, забезпечує можливість для повторних записів колективного або індивідуального виконання, обрядів, пісень, сприяє вибору якості. При стационарній формі можливе багаторічне спос-

тереження традицій-обрядів і пісень у розвитку, дослідження цілого комплексу, місцевого стилю, репертуарного складу окремого колективу або окремих талановитих співаків.

Стационарне дослідження - це форма для початку дослідників, не сприяє пасивному спостереженню, загальному ознайомленню з фольклорними традиціями. Така форма придатна для великих приїжджаних груп, курсів, учнів педучилищ, шкіл. Стационарні форми можливі при наявності в населеному пункті гуртожитку, ідальні чи школи-інтернату та, безумовно, фольклорних колективів, окремих співаків.

В умовах стационару можливі початкові спроби розвідувальної роботи щодо виявлення носіїв фольклору, придбання навичок контактування, бесіди.

2. Мандрівна (маршрутна) форма, порівняно із стационарною, з одного боку має свої мінуси - це відсутність можливості деталізованого вивчення всього комплексу обрядів та побуту, але з другого боку - певні переваги щодо вивчення діалектних особливостей фольклору, територіального поширення певних жанрів, спостереження за територіальними змінами в співацьких манерах. Ця форма вимагає більш чіткої та злагодженої дії членів експедиції, багаторічного практичного досвіду в дослідженні, оскільки за короткий час необхідно отримати можливо більше інформації. Між членами невеликої групи заздалегідь розподіляються обов'язки. Один веде опитування, інший записує на магнітофон, останні ведуть описування в щоденнику. Багато деталей необхідно фіксувати на фото- і кіноплівку. Одночасно потрібно вести паспортизацію, фіксувати дату, місцевість, вік, кількість виконавців, манеру та порядок ведення обряду, всі деталі обрядових дій.

ЕТИКА ЗБИРАЧА ФОЛЬКЛОРУ

Успіх проведення польової й збирацької роботи залежить від етики та тактовності членів експедиції, уміння невимушено спілкування, глибокої поваги і навіть любові до людей похилого віку, терплячого вислуховування їх турбот і переживань. Інколи необережне здивування або посмішка практиканта, яка з'являється від неознаності, або за браком вихованості студентів, призводять до порушення, втрати контакту, довір'я з боку виконавців, співаків.

До етичних норм можна віднести вибір моменту для запису фольклору. Так, наприклад, запис календарно-обрядових або весільних пісень бажано проводити в традиційні дні проведення певних обрядів (з 6 на 7 липня - Купальські свята), а весільні пісні записувати безпосередньо на весіллі. Ці обставини забезпечать правдивість, оригінальність матеріалу.

Важлива роль у виконанні етичних якостей збирача належить особистості керівника практики, його власному такту і досвіду. Ця важлива сторона проблеми повинна неодноразово підкреслюватись під час навчального процесу.

МЕТОДИКА ЗАПИСУ (ФІКСАЦІЯ)

Запис фольклору здійснюється за допомогою магнітофонів стаціонарного або портативного типу. Необхідно мати наготові запасні апарати на випадок поломки. Вибір швидкості - середній ("9", при наявності "4", "8", "18"). Перед початком запису в мікрофон оголошують паспортні дані, і, одночас ці ж дані записуються на футлярній обкладинці та нумеруються в записнику-щоденнику. Все це забезпечує зручність при розшифровці та систематизації після завершення експедиції (детально на питання див.: А. Іваницький. - С. 306-312).

При достатній забезпеченості магнітофонних плівок варто записувати весь процес спілкування з виконавцями, що сприятиме розкриттю виконавців. Якщо запис ведеться від гурту співаків, які виконують багатоголосся, для якості розшифровки можна використовувати багатоканальні мікрофони. Для з'ясування типовостей у співі та манері бажано робити повторні записи одного і того ж матеріалу через декілька днів, років. Весь процес поведінки співаків, змісту та характеру свята, обряду необхідно детальніше описувати в "польовій" записній книзі. (Коли такі записи окремо ведуть багато практикантів, спостерігачів, то при домашньому аналізі виявляється, що кожен помітить щось особливе, іншу деталь.)

Для забезпечення успішної та упорядкованої роботи в польових умовах потрібно заздалегідь готувати різні варіанти письмових "Запитальників". Зміст і перелік питань залежить від наукових інтересів, планів, дослідницького матеріалу (об'єкту). Враховуючи те, що практична діяльність збирача повинна опиратись на широкий спектр національних традицій, обрядів та інших сторін духовності, наводимо варіант запитальника.

ЗАПИТАЛЬНИК

1. Коли і з якою метою колидували?
2. Як споряджали колядників?
3. Чи водили "козу" та інших рідзених?
4. Чи роблять Вертеп?
5. Хто носить зірку? Яка роль "Берези"?

6. Які знаєте колядки, надрівки?
7. Який склад колядників?
8. Чи супроводжують колядників музиканти? Який склад музик?
9. Що співають на Ярдан (Йордань)?
10. Чи водять Маланку? Які співають пісні?
11. Які пісні співають на Андрія? Чи грають "Калиту"?
12. Які обряди, ігри та пісні виконують на великодні свята?
13. Чи "гукають" у весняних піснях?
14. Чи відомі протонародні весняні ігри та пісні?
15. Як водять і співають Кривого танця?
16. Що знаєте про русалок?
17. Як проводять зелені свята?
18. Що співають на трійци?
19. Які пісні співають у петрівський піст?
20. Чи знаєте сінокісні, покісні пісні?
21. Як готують і проводять обряд Купала? Які пісні?
22. Які знаєте купальські приспіву?
23. Чи водять хоровод навколо гільця?
24. Чи палять вогнище?
25. Чи споряджають ляльку-опудало?
26. З якого обряду починають жнива?
27. Які знаєте жнивні пісні?
28. Яким обрядом завершують жнива?
29. Чи справляють "вінок"?
30. Які знаєте звичаї підготовки до весілля?
31. Хто і коли пече коровай? Які пісні та звичаї цього обряду?
32. Які пісні співають на весіллі?
33. В якій частині весілля і що співають?
34. Що співають у хаті "молодого" і "молодої"?
35. Як споряджають "похід" до домівки "молодої"?
36. Як проводять жартівливі дні весілля?
37. Чи знаєте обряди на родини? Які пісні?
38. Які відомі колискові пісні?
39. Чи вміють у Вашому селі голосити за померлим?
40. Чи відомі пісні про козаків, рекрутів, чумаків, гайдамаків, про Кармелока?
41. Чи знаєте пісні-балади (про отруєння, вбивство, про зведення дівчат, про брата й сестру, про голуба і голубку, про жінку-п'яницю, про кохання, зраду)?
42. Які жартівливі, ліричні знаєте пісні?
43. Що співаєте для себе, "для душі"?

44. Які знаєте дитячі ігри, скоромовки, лічилки?
45. Які співають пісні діти?
46. Чи відомі у Вас коломийки, частівки?
47. Чи відомі пісні про кума, кума, лінивого чоловіка, кума-залицальника?
48. Які пісні приспівують до танців?
49. Як називаються танці?
50. Чи самі складасте пісні?
51. Які відомі сучасні народні пісні?

ДОКУМЕНТАЦІЯ ТА УПОРЯДКУВАННЯ МАТЕРІАЛІВ В ЕКСПЕДИЦІЇ

Після завершення польової фольклорної практики необхідно упорядкувати всі матеріали (реєстрація та їх попередня систематизація, введення у фонди збереження - каталогізація). Для подальшої зручності вивчення цих матеріалів та їх розшифровки бажано по "свіжій пам'яті" ґрунтовно упорядкувати, переписати нотатки, коментарі, уточнити відповідні матеріали з описами, хронологічно класифікувати за маршрутом.

РОЗШИФРОВКА ЕКСПЕДИЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ

У стаціонарних умовах або кабінеті народної творчості здійснюється розшифровка фонограм музичного та поетичного текстів, деталізованого опису обрядів, обрядових дій, їх змісту, характеру. Проявляються фото-і кіноматеріали. Нотування музичних текстів здійснюється за принципом музичного диктанту. Для багаторазового повторення готується дублюючий запис, з яким ведеться робота. Запис мелодії, безумовно, повинен максимально відповідати її звучанню, але за рекомендацією відомих вчених, зокрема І. Квітки, не повинен бути перевантаженим надмірною деталізацією у виписуванні нотами окремих "під'їздів", мелізмів тощо. Бажано такі нотні записи супроводжувати текстовим поясненням.

Для студентів-філологів або учнів педучилищ без достатньої музичної підготовки при розшифровці музичного тексту можливе використання темперованого музичного інструменту (баян, фортепіано). Детальна методика розшифровки дається у підручнику А. Іваницького.

Зауважимо, що при розшифровці поетичного тексту необхідно зберігати всі діалектні вислови, акценти, вигукі тощо.

ЗВІТ ПРО ФОЛЬКЛОРНУ ПРАКТИКУ

Письмовий звіт кожного учасника експедиції рекомендується, з одного боку як залікова форма, а з другого - це елементарна спроба наукового опису-дослідження. Підсумковий опис виконується за певною схемою, яка розробляється керівником експедиції:

- 1) соціально-історичний опис обстеженого регіону (населеного пункту);
- 2) власна кількісна та якісна оцінка й аналіз зібраного матеріалу, обстеженого регіону;
- 3) жанрова характеристика матеріалу, особливостей етнографії, самотутніх діалектів, стан збереження обрядів, їх трансформації;
- 4) музикознавчий аналіз пісенного матеріалу (характеристика пісенних типів, мелодики, ритміки, манери, способу виконання, виду багатоголосся); філологічний аналіз поетичних текстів;
- 5) соціальний аналіз за складом виконавців з урахуванням їх віку, професії; участь дітей;
- 6) додаток, що завершує звіт (власні розшифровки, описи, спостереження); оцінка проведеної роботи, її актуальності.

Однією з важливих форм звітності та пропаганди фольклору є організація на початку наступного навчального року науково-практичної конференції з коротких інформацій, власним виконанням записаних пісень, обрядових дій, оформлення альбомів, фотомонтажів, демонстрування кіноматеріалів, прослуховування фонограм та ін.

ПІДСУМКИ

Результати проведення фольклорної практики підтвердили, що вибраний концептуальний напрямок даної програми на основі багаторічного досвіду придатний для вирішення поставлених завдань. Сформульовані розділи програми з короткими коментарями лише схематично розширюють поняття змісту заголовків та порядок послідовності фольклорної практики.

Програма вимагає доповнення та розширення спеціальними методичними посібниками, рекомендаціями.

Отже, загально окреслені тут завдання, методика та форми проведення фольклорної практики, по-перше, сприятимуть науковій роботі студентів і викладачів, збагатять змістовно навчальний процес, поповнять фольклорним матеріалом творчі лабораторії художніх колективів, по-друге, фольклорне середовище відкриє перед молодим педагогом багатий духовний світ і діяльний простір для відродження національної самосвідомості та почуття громадянина-патріота.

Навчальне видання

Фольклорна практика

Програма
для студентів музично-педагогічних
факультетів

Укладач Завальнюк Анатолій Федорович

Редактор О. Г. Василенко

Підп. до друку 25.01.93. Формат 60x84 1/16. Папір друк. М З.
Друк офсетний. Ум. др. арк. 0,10. Ум. фарбо-відб. 0,10
Облік.-вид. арк. 0,61. Тираж 500.
Зам. № 2-1389. Безплатно.

РУМК Міністерство освіти України
252070, м. Київ-70, вул. П. Сагайдачного, 37

Фірма "ВІНОЛ"
252151, м. Київ, вул. Волоська, 60